

BİRİNCİ TÜRK COĞRAFYA KONGRESİ'NDE MÜFREDAT VE TERİM ÇALIşMALARINI

Yazarlar

Ahmet Özkaya¹

Mensubiyet

Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Yazışmanın Yapılacağı Kiři: mondenebil@gmail.com

¹ Bu makale yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır.

ÖZET

Birinci Coğrafya Kongresi, 6-21 Haziran tarihleri arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, Hasan Âli Yücel'in büyük gayretleriyle toplanarak coğrafyanın ana sorunlarını ele almıştır. Kurulan üç komisyon sayesinde belirlenen meseleler önce saptanmış ve ardından müzakere edilerek bir sonuca bağlanmıştır. Kongre, yapıldığı tarihten itibaren çeşitli tenkitlere konu olsa da yoğun tartışmalar, özellikle 7 coğrafi bölge hakkında eleştiriler 2000 yılı sonrası yaşanmıştır. 7 coğrafi bölge ile ilgili Türkiye Coğrafyası Komisyonu dışında Program ve Ders Komisyonu ve Terim Komisyonu kurulmuştur. Bu çalışmada coğrafi bölgeler dışında kongrede ele alınan konular incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birinci Türk Coğrafya Kongresi, Hasan Âli Yücel, Türk Coğrafya Tarihi, Coğrafya Eğitimi

FIRST TURKISH GEOGRAPHY CONGRESS CURRICULUM AND TERM STUDIES

ABSTRACT

With the intense efforts of Hasan Âli Yücel, the First Geography Congress convened at the Faculty of Language, History and Geography of Ankara University between June 6-21 and discussed the main problems of geography. Thanks to the three commissions established, the problems were first identified, then negotiated and concluded. Although the congress has been subjected to various criticisms since the date it was held, intense discussions, especially criticisms about 7 geographical regions, were experienced after 2000. Apart from the Turkish Geography Commission related to 7 geographical regions, Program and Lesson Commission and Term Commission were established. In this study, the topics discussed in the congress were examined, apart from the geographical regions.

Keywords: First Turkish Geography Congress, Hasan Âli Yücel, Turkish Geography History, Geography Education

GİRİŞ

Bilimi bir yapı olarak değerlendirdiğimizde, onun konsensüse (uzlaşmaya) uygun olduğunu ve çoğunluğun ortak kararıyla fenomenler karşısında fikir birliğine ulaşabildiğini belirtebiliriz. Bilim, var olan karmaşanın ortadan kaldırılması için konferanslarda, bilimsel iletişim ve yayın süreciyle tekrarlanabilir bilgilerin çoğaltılması, tartışmalar ve akran değerlendirmesi sonucunda ortak kararlara ulaşabilir.² Bilim insanları bir konu hakkında müzakereler sonucu hareket eder ve bilimsel bilgi bu sayede uzmanların çoğunluğunun hem fikir olmasıyla daha da güçlenir. Buna müteakip tarihsel süreç içerisinde bilimsel kongrelerin yapılaş amaçlarından birisi de çoğunluğun üzerinde hem fikir olabileceği bir duruma ulaşmaktır. Birinci Coğrafya Kongresi'nde Hasan Âli Yücel, tartışılan konulardan önce, çoğunluğun üzerinde uzlaşabileceği konulara odaklanılmasını arzu etmiştir. Çünkü ilköğretim ve ortaöğretim müfredatlarında var olan düzensizlik ve yetersizlik, öncelikle düzeltilmeli ve coğrafya eğitimi alanında temel bilgi ihtiyacı karşılanmalıdır.

İlk uluslararası coğrafya kongresi, 1871 yılında Antwerp'te yapılmıştır. Belçika'nın Brüksel kentinde 1922'den sonra toplantılar düzenlenmiş ve kalıcı hale getirilmiştir. 2021 yılına kadar 24 adet kongre düzenlenmiş ve 2021 yılında Türk Coğrafya Kurumu'nun ev sahipliğinde İstanbul'da toplanmıştır. Uluslararası Coğrafi Birlik'in (IGU) hedefleri arasında, uluslararası iş birliği gerektiren konularda coğrafi araştırmaları teşvik etmek, coğrafyacıları uluslararası bir çatı altında toplamak ve tüm üye ülkeler arasında coğrafi verinin toplanmasını sağlama amaçları bulunmaktadır.³ 1922'de gerçekleşen uluslararası coğrafya kongresi, bu kongrelerin düzenli hale getirilmesinde ayrı bir öneme sahiptir. Birinci Türk Coğrafya Kongresi ise bu tarihten 19 yıl sonra toplanabilmiş ve ulusal alanda coğrafyacıları bir çatı altında toplayarak kurumsal bir zemin oluşturmuştur.

Birinci Coğrafya Kongresi, dönemin şartları içerisinde acil bir ihtiyaca yönelik toplanmıştır. Öncelik, müfredatlar arasında sistematikliği sağlamak, coğrafi terimler üzerine bir birlik oluşturmak ve bölgelerin sınır ve isimlerini belirlemektir. Türkiye'de ortaöğretim coğrafya müfredatının temeli, ilk defa büyük bir uzman katılımıyla 1941 yılında atılmıştır. Uzmanların öncelikle hazırlamış olduğu raporlar tartışılmış ve ardından sonuçlandırılmıştır. Kongrenin raporlarında açıklanmış olduğu üzere müzakereler geçmişin hatalarını azaltmak için yapılmış ve kongrenin almış olduğu kararlar dönemin şartları içerisindeki duruma göre ele alınmıştır.

Bu çalışma da kongrenin yoğun mesaisini harcadığı müfredat ve coğrafi terimlerin niçin ele alındığının yanı sıra neler yapıldığı ana hatlarıyla incelemiştir. Buna binaen Hasan Âli Yücel'in büyük bir sorumlulukla yapılmasına öncülük ettiği kongreden beklentileri de çalışmanın bir diğer inceleme alanını oluşturmuştur.

² Larry Laudan, "Science and Values: The Aims of Science and Their Role in Scientific Debate", London, England, UK: University of California Press, 1984.

³ George Kish, "International Geographical Union: A Brief History" *GeoJournal* 1992, s. 224.

Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nin Ana Amaçları

6 Haziran 1941 tarihinde düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi'ni dönemin basını da ilgiyle takip etmiştir. Gazeteler ana manşetlerinde haber yapmış ve bazı yazarlar da kongrenin ehemmiyeti hakkında yazmıştır. 6 Haziran 1941 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Ahmet Hidayet, “*Bizde Kitaplar ve Tedrisatımız*” başlıklı yazısında coğrafya ve tarihin kardeş iki ilim dalı olduğunu, coğrafyanın tarihe kıyasla daha önemsiz görüldüğünü ifade eder. Coğrafya ve tarih birbirini tamamlar ilimlerdir ve ezber şeklinde öğretilmemelidir. Talebe sadece sınıfı geçmek gayesiyle bu dersleri almamalı ve buna karşı önlem alınmalıdır. Ahmet Hidayet, Hasan Âli Yücel'e teşekkür ettikten sonra yazısında müfredat ve terimler ile ilgili kongreye önerilerde bulunmuştur. Bu önerileri şu şekilde sıralayabiliriz:⁴

- İlk sınıfta öğrencinin kendi çevresindeki isimlere aşina olması öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Buna ilaveten Avrupa ve Asya kıtasındaki komşu devletlerle Avrupa kıtasını öğretmeye ek olarak Asya kıtası ve geri kalan memleketlere değindikten sonra Afrika'yı ikincil plana atmak.
- Üçüncü sınıfta Türkiye Coğrafyası dersinde Doğal ve Ekonomik coğrafya bilgileri diğer kısımlarda okutulduğu için çıkarılmalıdır. Eğer teklif kabul edilirse yoğunluk azalacak ve münazara için zaman kalacaktır.
- Lisenin birinci sınıfında okutulan genel coğrafya dersinin fiziki kısmında jeolojiye ait fazla bilgi bulunmaktadır. Öğrenci bu sebeple zorlanmakta ve ilgisini kaybetmektedir. Lise ikinci sınıfta çok fazla bilgi bulunmakta ve bunların kısaltılarak daha özlü yazılması talebe için daha faydalı olacaktır. Örneğin bazı kitaplarda 5 sayfa, Ren nehri hakkında izahatta bulunulmuştur.
- Lise son sınıf programında sorun görülmemektedir. Ancak her sınıfta iki ders olarak verilen coğrafyanın son sınıfta da iki saate çıkarılması öğrencinin coğrafi bilgiyi ilerletmesi açısından önemlidir.
- Kitaplar hazırlanırken *mise en page* (sayfa düzeni) hatası yapılmamalıdır. Öğrenci sade ve basit tertip edilmiş kitaplardan bilgiyi daha iyi özümsemektedir.
- Her ülkenin veya bir şehrin tek bir ismi çoğunlukla telaffuz edilir. Örneğin bir şehrin: İstanbul, Konstantinopolis, Kostantiniyye gibi birbirinden farklı kullanımı öğrenciler için kafa karıştırıcıdır. Bu nedenle coğrafyadan mezun olanlar, yabancı ülkelerin adresini doğru yazamamaktadırlar.
- Kitaplara ek olarak atlaslar hazırlanması, kitaplarda kullanılan haritaların anlaşılır olması, bahsedilen konuların haritalarla gösterilmesi ve açık renk kullanılması yararlı olacaktır.

⁴ Ahmet Hidayet, *Cumhuriyet* 6 Haziran 1941 Cuma, s. 4.

- Tartışılan konuların kitaplara yazılmaması ve üzerinde fikir birliği sağlanan bilgilerin varlığı karmaşayı giderici mahiyettedir.
- Her okulda başta fiziki coğrafya aletleri ve kabartma haritaları ihtiva eden bir odanın bulunması, coğrafya eğitimine faydalı olacak film ve yardımcı kitaplar temenniye şayandır.

6 Haziran 1941 Cuma günü Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde toplanan kongre, Hasan Âli Yücel'in konuşmasıyla açılmıştır. Kongrede ele alınan konular sırasıyla; ilk ve ortaokullar, liseler, öğretmen okulları, sanat ve ticaret okullarında coğrafyanın müfredat programlarını belirlemektir. İkincisi, ilk ve ortaokullarda ve liselerde okutulan coğrafya kitaplarını düzenlemek; üçüncüsü, ortaokullarda coğrafya terimlerini belirlemek, dördüncüsü; coğrafya isimlerinin imlasi, beşincisi; Türkiye'nin coğrafi bölgelere ayrılması, altıncısı; ülkede coğrafi isimlerin yeniden düzenlenmesi, yedincisi ise kongre katılımcıları tarafından önerilen tekliflerin tartışılmasıdır.

Kongre tarafından belirlenen bu amaçlar doğrultusunda çalışmalar başlatılmıştır. Kongre de daha esaslı bir şekilde çalışma yapılabilmesi için çeşitli komisyonlar belirlenmiştir. Sırasıyla komisyonlar: *Program ve Kitap Komisyonu*, *Terim Komisyonu* ve *Türkiye Coğrafya Komisyonu*'dur

Komisyonla yerli ve yabancı uzmanlar katılmış olmakla birlikte sayı bakımından Türk uzmanlar çoğunluktadır. Kongrede belirlenen komisyonlar dahilinde katılımcılar sırasıyla şunlardır:

Program ve Ders Komisyonu	Terim Komisyonu	Türkiye Coğrafyası Komisyonu
Hamit Sadi Selen	Gaziantep mebusu Dr. Ali Ağakay (TDK adına)	Albay Raşit Gürgen (Genelkurmay Mümessili)
Faik Sabri Duran	İbrahim Hakkı Akyol	Albay Ömer Kadri Koray (Harita Umum Müdürlüğü Mümessili)
Millî Eğitim Bakanlığı'ndan Faik Reşit Unat	Herbert Louis	Tevfik Göymen (Meteoroloji İşleri Umum Müdürlüğü)
Cemal Alagöz	Faik Sabri Duran	Celal Aybar (İstatistik U. Md.)
Ahmet Ardel	Ali Tevfik Tanoğlu	Celal Yerman (Ticaret Vekaleti Mümessili)
Danyal Bediz	Niyazi Çatakoğlu	Şevket Birand (Ziraat Vekaleti Müm.)
Vekillik Umumi müfettişlerinden Fethi İsfendiyaroğlu	Vekillik Umumi müfettişlerinden Necmettin Kara	Kemal Varınca (Dahiliye Vekaleti Müm.)
Öğretmen Abdulkadir Sadi Kazancıoğlu	Öğretmen Sabri Düşmez	İbrahim Hakkı Akyol
Saffet Geylangil	Kemal Batu	Herbert Louis

Sıtkı Som	-	Alexander Rüstow
Hamdi Nazım Ertek	-	Hamit Nafiz Pamir
Hayrettin Tülin	-	Besim Darkot
-	-	Hamit Sadi Selen
-	-	Ahmet Ardel
-	-	Cemal Arif Alagöz
-	-	Niyazi Çıtakoğlu
-	-	Danyal Bediz

Tablo 1: Birinci Türk Coğrafya Kongresi'ne katılanların listesi.⁵

Türkiye Coğrafyası Komisyonu, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgeye ayrılması için çalışmalar yapan komisyonu oluşturmaktadır. Bu komisyon içerisinde iki yabancı bilim insanı bulunmaktadır: Herbert Louis ve Alexander Rüstow. Rüstow, mazereti nedeniyle komisyona katılamamıştır.⁶ Komisyonunda tek yabancı bilim insanı olan coğrafyacı Herbert Louis bulunmuştur. Ayrıca komisyona TSK'dan, Meteoroloji'den, İstatistik Umum Müdürlüğü'nden ve Harita Umum Müdürlüğü'nden gelen çeşitli uzmanlar katılmıştır. Bu sayede Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesi geniş bir uzman kitlesi çerçevesinde belirlenmiştir.⁷

Kongre ile ilgili başta İsmet İnönü olmak çeşitli isimler tarafından destek mesajları verilmiştir. Hasan Âli Yücel tarafından tazim telgrafları gönderilmiştir. İsmet İnönü kongre ile ilgili şunları ifade etmiştir:⁸

“Kongreye muvaffakiyet dilerim. Arkadaşlarımın hakkımdaki asil duygularına teşekkür ederim. Coğrafya Kongresinin çalışmalarını memleketimizin kültürü için esaslı ve hayırlı emeklerden sayarım.”

Ayrıca dönemin Genelkurmay başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, kongre ile ilgili teşekkürlerini iletmiştir:⁹

“Türk Coğrafya Kongresinin birinci toplantısı münasebetiyle ordu ve hakkımda gösterilen sevgilere teşekkür ederim.”

⁵ T.C. Maarif Vekilliği, *Birinci Coğrafya Kongresi, Raporlar, Müzakereler, Kararlar*, 6-21 Haziran 1941, s. 10-11.

⁶ Hitler'in 1933 yılında iktidara gelmesiyle Türkiye'ye gelen Rüstow, İstanbul Üniversitesi'nde tarih ve iktisadi coğrafya üzerine dersler vermiştir. Özellikle coğrafya ve iktisadi alanda Rüstow ile ilgili az çalışmanın olduğu görülmektedir. Bkz. Mehmet Dinçaslan, “Türkiye’de Ordoliberalist Bir İktisatçı – Filozof: Alexander Rüstow (1885-1963)”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 46, 2015, s. 202.

⁷ T.C. Maarif Vekilliği, *a.g.e.*, s. 11.

⁸ T.C. Maarif Vekilliği, *a.g.e.*, s. 12.

⁹ T.C. Maarif Vekilliği, *a.g.e.*, s. 13.

Gerek siyasi gerekse ordu ve geniş bir uzman katılımıyla başlayan Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde, Hasan Âli Yücel, açılış nutkunda niçin böyle bir kongrenin yapıldığını açık bir şekilde izah etmiştir. Hasan Âli Yücel'in uzun konuşması, aynı zamanda kongrenin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir.

Hasan Âli Yücel konuşmasında kongrenin ilk olduğunun önemini vurgulamıştır. 1941 yılı öncesinde coğrafya ile ilgili çeşitli toplantılar olmakla birlikte böyle büyük çaplı bir kongre toplanmamıştır. 1941 sonrası esas alındığında yine aynı şekilde bu büyüklükte ve önemde bir kongre olmamıştır.¹⁰

Hasan Âli Yücel açılış nutkunda önemli meselelerin ve hususların o işin uzmanlarına danışıldığının ehemmiyetinden bahseder. Nitekim bugüne kadar da bu şekilde olduğunun altını çizer. Kongrede birbirlerini tanımayan; ancak hepsi de alanlarında uzman olanlar bir araya toplanarak başarılı bir netice alınması amaçlanmıştır.

Kongrenin toplanma nedenlerinde birisi de ortaokul ve liselerde coğrafya müfredat sorunlarıdır. Müfredatlar arasında Yücel'in ifadesiyle "kopmuş zincirler" olması, eğitimin kalitesinin düşmesine sebep olmaktadır. Özellikle ilköğretim, ortaöğretim ve lise arasında kopukluklar mevcuttur. Ayrıca bazı derslerin konuları fazlayken diğerleri daha eksik yapılmıştır. 9 ve 10 sınıf çok fazla, 11 sınıflar ise Türkiye Coğrafyası dersi açısından noksan kalmıştır. O dönem içerisinde ortaokul son sınıfta okutulan Türkiye Coğrafyası dersi ile lise son sınıfta okutulan ders arasında bir fark bulunmamaktadır. Bu sebeple kongrede ele alınacak konulardan birisi de müfredat arasındaki boşlukları tamamlamak ve bir düzene koymaktır.

Kongrenin üzerinde duracağı diğer önemli bir konu ise coğrafi terimler ile ilgilidir. Özellikle coğrafi terimler ile ilgili gerek halk arasında gerekse eğitimde bir karışıklık ve farklı telaffuzlar söz konusudur. Coğrafyanın yer isimlerinin nasıl yazılacağı karışıklığı ortaya çıkmıştır. Kongreye Türk Dil Kurumu'ndan uzmanlar katılmış ve coğrafyacılar ile birlikte çalışmışlardır.¹¹ Coğrafyada yer isimleri ile ilgili daha önce çalışmalar bizzat 1929 yılında Maarif Vekilliği tarafından yapılmış; ancak bu çalışma tam olarak uygulanamamıştır.

¹⁰ İkinci Türk Coğrafya Kongresi, dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer başkanlığında yapılmıştır. İlk kongreye göre basının ilgisi daha az olmakla birlikte, ikinci kongre ile ilgili yeterli bilgi ve güncel çalışmaların olmaması dikkat çekicidir. Kongrenin ana odak noktası Coğrafya Öğretimi ve Araçları konusudur. Kongrede genel merkez kurulu belirlemede ise sırasıyla şu isimler seçilmiştir: Ankara Üniversitesi rektörü Şevket Aziz Kansu, Harita Genel Komutanı Kadri Koray, MEB Yükseköğretim Genel Müdürü Faik Reşit Unat, Coğrafya Profesörü İbrahim Akyol, Hamit Nafiz Pamir, Besim Darkot, Ahmet Ardel, Ali Tanoğlu, Macit Arda, Cemal Arif Alagöz, Hamit Sadi Selen ve Yükseköğretim Şube Müdürü Ruhi Tufan oy birliğiyle seçilmiştir. Bkz. *Ulus*, 9 Ağustos 1947 Cumartesi, s.1.

¹¹ Cumhuriyet döneminin ilk büyük coğrafyacılarından olan Reşat İzbirak, coğrafyanın tasviri bir bilimden modern yönetime geçmesinde katkıları olmuştur. Başta jeomorfoloji mesleğinin tanınmasında ve arazi gezilerinin yaygınlaşmasına ilaveten üniversite ve lise ders kitapları da yazmıştır. Birinci Coğrafya kongresinde yer adları üzerine çalışmalarda bulunmuştur. Coğrafi terimlerin Türkçeleştirilmesi ile ilgili çalışmaları için Bkz. Hamza Zülfikar, "Türkçe Coğrafya Terimleri ve Reşat İzbirak", *Türk Dili Dergisi*, S. 774, 2016, s. 102-106.

Hasan Âli Yücel, konuşmasında bu karmaşıklığa dikkat çekmiş ve buna karşın disiplinli olmayı ve planlı, programlı bir şekilde hareket edinilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Kurmay Raşit Gürgen isim karışıklığı ile ilgili Hasan Âli Yücel'e şunları ifade etmiştir:¹²

“Bir yer isminin kitapta başka, haritada başka, halk dilinde başka oluşu bazen bir muhabereyi kaybettirecek kadar fena neticelere sebep olabilir.”

Bu sebeple kongrenin toplanma amaçlarından olan yer isimleri karışıklığını giderme meselesi sayesinde birlik oluşturulmuştur. Günümüzde coğrafya isimlerinde bir düzenin sağlanması ve kullandığımız terimlerin önemli bir kısmı kongre sayesinde gerçekleşmiştir.

Bir diğer mesele ise Hasan Âli Yücel tarafından açıklandığı üzere kitaplardaki karmaşıklığı gidermek üzerinedir. Kitapların iyi bir şekilde hazırlanmaması ve oluşan karmaşıklık tabii olarak eğitimde de bir kalite düşüklüğüne ve kargaşaya sebep olmaktadır.¹³ Hasan Âli Yücel tarafından daha önce yabancı öğrenciler için düzenlenen kitaplarda yapılan birleştirme etkisini göstermiştir. Aynısı coğrafya kitapları için de yapılmak istenilmiştir. Bu sayede karışıklık ortadan kaldırılarak niteliğin artması hedeflenmiştir. Hasan Âli Yücel kongrede bu konunun önemine dikkat çekerek coğrafyacıların bu konu üzerinde de çalışmasını talep etmiştir.¹⁴

Hasan Âli Yücel'in kongreden bir başka talebi ise coğrafyada klasik hususlar ile tartışılan konuların ayrılmasıdır. Üzerinde çalışılırken coğrafyacıların çoğunluğunun mutabık olduğu konular üzerinde çalışmalar yapılmasını talep etmiştir. Ortaokul ve liselerde okutulacak coğrafya kitaplarının tartışılmayan klasikleşmiş hususlarının okutulması kargaşayı da önleyici bir mahiyete sahiptir. Hasan Âli Yücel bununla ilgili olarak şunları ifade eder:¹⁵

“Yüksek heyetinizden ricam şudur ki, programlar tespit edilirken klasik cihetler ayrılsın, münakaşa mevzuu olmakta devam eden cihetleri münakaşa ve tetkik edilsin ve bundan uzak durulsun.”

¹² T.C. Maarif Vekilliği, a.g.e., s.7.

¹³ Coğrafi bilginin Osmanlı'da ezbere yönelik olması gerek akademisyenler gerekse bu dersleri alanlar tarafından eleştirilmiştir. Bölgesel coğrafyanın yükselişte olduğu bir zaman diliminde duayen coğrafyacılar, güncel paradigmayı ülkeye getirerek bu anlayışa son vermiştir; ancak coğrafi bölgeler ve alt bölümler yine öğrenciyi ezberciliğe yöneltmemiş midir? Kongre'nin bu konuda üzerinde durmaması izaha muhtaçtır. Coğrafyanın ezber şeklinde öğretilmesini Yücel'de kendi öğrencilik anılarında şu şekilde özetlemiştir: *“Biz rüştiyede sualli (soru) cevaplı bir coğrafya kitabı okurduk: Volkan neye derler? “Barkana derler.” Halimiz bu idi. Hele Türkiye coğrafyasını, o zamanki adıyla Osmanlı devleti coğrafyasını ilahi okur gibi okurduk. Vilayet, Sancak, kaza, sınıfımız yükseldikçe nahiye isimlerini segâhtan, dügahtan besteler, makamla ezberlerdik. Başka türlü bu sıra sıra isimleri hatırd tutmak mümkün olamazdı. Rüştiyeden idadiyeye geçtikten sonradır ki Saffet, Faik Sabri'nin kitapları bizim için büyük ve hayırlı bir atlama oldu. Belki onların kitapları gibi kötüden iyiye atlatıcı başka kitap yazarlar da vardı. Ben, misali kendi hayatımdan alıyorum. Karabaş tecvit usulündeki bir kitaptan resimli, haritalı, sevimli bir kap içine konmuş bir kitaba ermek bizler için tahmin edilemez bir saadet olmuştu. Onun için çocukluğumuzun bu unutulmaz bahtiyarlığını bana vermiş olanları aranızda görüp onlara saygımı, sevgimi ve minnetimi ifade ederken büyük bir vicdan vazifesini yaptığımı duyuyorum.”* Bkz. T.C. Maarif Vekilliği, a.g.e., s. 114.

¹⁴ Tülay Alim Baran, “Hasan Âli Yücel ve Birinci Coğrafya Kongresi”, *Hasan Âli Yücel, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları* 2011, s. 191.

¹⁵ T.C. Maarif Vekilliği, a.g.e., s. 8.

Bu öneri sayesinde coğrafya uzmanlarının üzerinde fikir birliğini sağlaması ve çoğunluğun kararlarının uygulanması amaçlanmıştır.

Kongrede dikkat çeken diğer bir unsur ise Türk Coğrafya Kurumu'nun kurulmasının önerilmesidir. 21 Haziran 1941 tarihinde TCK'nın kurulması için kongre başkanlığına önerge verilmiş ve kurum, 30 Mart 1942 tarihinde kurulmuştur.¹⁶ TCK, 30 Mart 1942 ve 126 sayılı Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisinde yayımlanarak faaliyete geçmiş ve 5 Nisan 1942 tarihinde Cumhuriyet ve Ulus gazetesinde kuruluş amacı ve kurucu üyeler ilan edilmiştir.¹⁷ TTK ve TDK devlet kurumu statüsündeyken, Türk Coğrafya Kurumu 24 Temmuz 1947'de Bakanlar Kurulu kararı ile kamu yararına mesleki bir dernek statüsündedir.¹⁸

Adı Soyadı	Çalışılan Kurum
İbrahim Hakkı Akyol	İstanbul Üniversitesi Fiziki Coğrafya Profesörü
Cemal Arif Alagöz	Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Doçenti
Ali Macit Arda	Galatasaray Lisesi Coğrafya Öğretmeni
Ahmet Ardel	İstanbul Üniversitesi Coğrafya Doçenti
Celal Aybar	Başvekalet İstatistik Umum Müdürü, Profesör
Kemal Batu	İzmir Karşıyaka Orta Okulu Tarih-Coğrafya Öğretmeni
Danyal Bediz	Ankara Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Coğrafya Doçenti
Şevket Birand	Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü Jeoloji Profesörü
Necmeddin Bora	Maarif Vekilliği Müfettişlerinden
Cemil Boran	Maarif Vekilliği Müfettişlerinden
Niyazi Çıtakoğlu	Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Doçenti
Besim Darkot	İstanbul Üniversitesi Coğrafya Profesörü

¹⁶ Türk Coğrafya Kurumu'nun ilk başkanlığına Hasan Âli Yücel getirilmiş ve 1941 – 1946 yılları arasında görev yapmıştır. İkinci başkan ise dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sırer'dir ve 1946-1948 yılları arasında görev yapmıştır. Kurumun amaçları ve çalışmaları hakkında Alagöz tarafından 1943 yılında bir eser kaleme alınmıştır. Bkz. Cemal Arif Alagöz, "Türk Coğrafya Kurumu'nun Amaçları ve Çalışmaları", *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 3-4, 1943.

¹⁷19 Haziran 1942 Tarihli Tan Gazetesi'nde Cafer Seno tarafından yazılan, "*Türk Coğrafya Kurumu'ndan Neler Bekliyoruz?*" başlıklı yazısında, her vilayet ve kazada birer şube açılmasını ve Türkiye Coğrafya Ansiklopedisi yazılmasını önermiştir. Bkz. *Tan*, 19 Haziran 1942 Cuma, s.3.

¹⁸ Ahmet Ertek, "Hasan Âli Yücel ve Birinci Coğrafya Kongresi", *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 57, 2012, s. 11-19.

Faik Sabri Duran	Galatasaray Lisesi Coğrafya Öğretmeni
Sabri Düşmez	Adana Erkek lisesi Coğrafya Öğretmeni
Hamdi Nazım Ertek	İstanbul Şehremini Orta Okulu Müdürü ve Tarih- Coğrafya Öğretmeni
Saffet Geylangil	İstanbul Kabataş Lisesi Coğrafya Öğretmeni
A. Tevfik Göymen	Devlet Meteoroloji İşleri Umum Müdürü
Raşit Gürgen	Kurmay Albay
Fethi İsfendiyaroğlu	Maarif Vekilliği Müfettişlerinden
Enver Ziya Karal	Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Profesörü
Abdülkadir Sadi Kazancıoğlu	İstanbul Kız Öğretmen Okulu Coğrafya Öğretmeni
Ömer Kadri Koray	Harita Umum Müdürlüğü Muavini, Yüksek Mühendis Albay
Herbert Louis	Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Profesörü
Hamit Nafiz Pamir	İstanbul Üniversitesi Jeoloji Profesörü
Hamit Sadi Selen	Siyasal Bilgiler okulu Coğrafya Profesörü
Sıtkı Som	İstanbul Kabataş Lisesi Coğrafya Öğretmeni
Ali Tevfik Tanoğlu	İstanbul Üniversitesi Coğrafya Doçenti
Hayrettin Tülin	İstanbul Gazi Osman Paşa Orta Okulu Tarih-Coğrafya Öğretmeni
Faik Reşit Unat	Maarif Vekilliği Talim ve Terbiye Heyeti üyesi
Kemal Varınca	Dahiliye Vekilliği Muhakeme Müdürü
Hadi Yener	Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Umum Müdürü
Celal Yerman	Ticaret Vekilliği İç Ticaret Umum Müdürü
Hasan Âli Yücel	Maarif Vekili ve İzmir Mebusu

Tablo 2: Türk Coğrafya Kurumu'nun kurucu üyeleri.¹⁹

¹⁹ Cumhuriyet, 5 Nisan 1942 Pazar, s. 4.

Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde Program ve Kitap Komisyonu'nun Çalışmaları

Program ve Kitap komisyonunun en önemli toplanma amacı, okutulan coğrafya programı müfredatlarını güncel gelişmeler dahilinde yenilemek, karmaşayı gidermek ve müfredatlar arası bağlantıyı kurmaktır. Bu durum karmaşaya sebep olduğu gibi öğrenci bir üst sınıfa geçince ders arasındaki kopukluk öğrencinin öğrenme sürecini etkilemektedir. Komisyonun en önemli görevi bir plan dahilinde müfredatları güncellemektir.

Coğrafya kongresi 19 Haziran Perşembe günü öğleden sonra Prof. Dr. Celal Aybar ve 20 Haziran Cuma günü öğleden önce dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel başkanlığı çerçevesinde toplanarak, program ve kitap komisyonu heyetinin hazırlamış olduğu raporu müzakere etmiştir.

Kongre öncesinde kapsamlı bir şekilde coğrafya müfredatı ilk olarak 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile birlikte yapılmıştır. Kanun sayesinde birlik sağlanmış ve tüm öğretim Maarif Vekilliği çatısı altında birleştirilmiştir. 1924-1930 yılları arasında programlar ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Daha sonraki süreçten farklı olarak coğrafya, hayat bilgisi dersi kapsamında verilmiştir. Ziraat, sağlık bilgisi, doğa incelemeleri, ahlak konuları ve yurttaşlık bilgisi, coğrafya ve tarih derslerinin konuları hayat bilgisi dersi içeriğine alınmıştır.²⁰ Bu süreçte her ne kadar programlar üzerinde çalışılsa da istenilen seviye yakalanamamış ve coğrafya müfredatı başta olmak üzere sistematik bir şekilde ele alınmak üzere 1941 yılında kongre yapılmasına karar verilmiştir.²¹ Genel olarak lise ders içeriklerinin dağınıklığı, 1940 yılından itibaren daha yoğun tartışmalara sahne olmuştur. Bu döneme kadar olan müfredatın özelliklerini birkaç madde halinde şu şekilde sıralayabiliriz:²²

- Müfredat gereğinden fazla detay içermektedir.
- Müfredat öğrencinin yaşı dikkate alınmadan hazırlanmaktadır.
- Dersler arasındaki ilişkili konularda sistematik bir düzen yoktur.
- Öğrenciler çok fazla ezber yapmak zorundadır.
- Teorik bilgi pratik bilginin önüne geçmiştir.
- İçerikler sistematik bir düzenlilikte değildir.
- Öğretmenlerin dersi nasıl işleyeceği üzerine bir açıklama yoktur.

Bu dönemin diğer bir özelliği vatan sevgisi ve milli birlik duygusunu vermeye ek olarak dünyayı daha iyi tanıma strateji nedeniyle ders programları ulusal bilginin yanı sıra

²⁰ Erol Kapluhan, "Atatürk Dönemi (1923-1938) İlkokullarda Coğrafya Eğitimi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 25, 2012, s. 155.

²¹ Ufuk Karakuş, "Coğrafya Eğitimi İçin Önemli Bir Kaynak: Birinci Türk Coğrafya Kongresi", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 25, 2012, s. 203.

²² Sadrettin Antel, *Maarifimiz ve Meseleleri*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1939, (Maynard, R. E. 1961'den istifade edilmiştir).

uluslararası bilgiye de açık hale getirilmiştir. Coğrafya özelinde bu sayede Ülkeler Coğrafyası konusuna ağırlık verilmiştir.²³

Dönemin Gazi Terbiye Enstitüsü Eğitim Bilimleri profesörü Hüsnü Ciritli ve Fuat Baymur coğrafya müfredatı ile ilgili komisyona rapor vererek bir değerlendirme yapmıştır. Müfredat coğrafyanın tanımı ile başlamaktadır. Rapora göre üçüncü sınıfı yeni bitirmiş bir öğrenci için bu durumun lüzumlu olmadığı belirtilmektedir. İkinci konu ise coğrafya hakkında toplu bilgi verilmesinin ilkökul öğrencisi için zorlayıcı olacağı, bunun yerine pratik hayatta da elde edeceği bilgiler vermenin daha işlevsel olacağı üzerinedir. Üçüncü konu ise coğrafya bilgilerinin ilk başta yakın çevreden başlayıp uzak çevrelere göre hazırlanması, öğrenci için kendi çevresi ile ilgili çalışmalarını tamamlayıcı mahiyettedir. Son husus ise beş kıtayı olduğu şekliyle öğrenmenin coğrafyayı kuru bir şekle sokacağı, Türkiye'nin komşuları ve dünya hakkında kuru bilgi yerine biraz bilgi sahibi olunmasının vatandaşlık açısından da önemli olduğuna dikkat çekilmiştir.²⁴

İlkokullarda Müfredat Değişikliği

Şehir ve köy okullarında coğrafya dersleri aynı sınıflarda haftada iki saat okutulmaktadır. Köy okullarını bitiren öğrencilerin ortaokullara devam etmesi göz önüne alındığından şehir ve köy okullarında ufakta olsa var olan müfredat farklılıkları ortadan kaldırılmıştır. Bu sayede müfredat aynı hale getirilmiştir. Komisyon tarafından ilkökul coğrafya müfredatı nitelik bakımından ilerici ve inkılapçı bir vaziyette görülmüştür. İlkokul müfredatında yapılan değiştirmeler bazı ufak işlerden ibaret olmuştur. Diğer bir ifadeyle var olan maddeler daha iyi bir şekilde sıralanmıştır.

Ortaokullarda Müfredat Değişikliği

Komisyon tarafından ortaokulu bitiren öğrencilerin liseye devam etmeyerek hayata atılmaları göz önüne alınmış ve program bu doğrultuda hazırlanmıştır. Bu sebeple müfredat bir bütün halinde ele alınmıştır. Sırasıyla üç konu üzerinde durulmuştur: Umumi (genel) coğrafya bilgileri, Kıtalar coğrafyası ve Türkiye coğrafyası.

Umumi (genel) coğrafya bilgileri daha da detaylandırılarak takviye edilmiş ve ortaokulun birinci sınıfından itibaren yer verilmiştir. Kıtalar coğrafyası ise ortaokulun ilk sınıfında senenin büyük bir kısmında yer alacak ölçüde umumi coğrafyadan sonra ABD, Okyanusya ve Kutuplar ile başlatılmıştır. Önceki programlarda Asya kıtası ile başlanıyordu; ancak bu değişiklik ile bu durum ortadan kaldırılmıştır.²⁵

Komisyonun raporuna göre ortaokulun son sınıfında öğrenci olgunlaşmış olduğu için Türkiye coğrafyası dersi son sınıfta ele alınmıştır. Önceki müfredat programlarında da aynı olmasına rağmen burada yapılan değişiklik daha detaylı bir şekilde yapılandırılmış olmasıdır.

²³ Halil İbrahim Taş, "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İlköğretim II. Kademe ve Liselerde Coğrafya Dersi ve Müfredatının Değişimi", *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 14, 2005, s. 317.

²⁴ Karakuş, *a.g.m.*, s. 204.

²⁵ T.C. Maarif Vekilliği, *a.g.e.*, s. 23.

Lise Müfredatlarında Yapılan Değişiklikler

Lise programında önceden olduğu gibi genel coğrafya ile başlanmaktadır. Ancak fiziki coğrafya bölümünde bazı yerler programdan çıkarılmıştır. Bunlar harita projeksiyonları ve keşifler bahsidir. Lisenin ikinci sınıfında büyük bir değişiklik yapılmamış ancak müfredatın adı değiştirilmiş ve sıralanan ülkeler daha düzenli bir hale getirilmiştir. Lisenin son sınıfında ise Hasan Âli Yücel'in nutkunda işaret ettiği üzere ihtiyaçları karşılamak için Türkiye coğrafyası dersi haftada iki saate çıkarılmıştır.²⁶

Ticaret, Sanat ve Öğretmen Okulları

Ticaret okulları için program hazırlanırken mesleki unsurlar göz önünde tutulmuştur. Ticaret okullarının eski programlarında fiziki coğrafyaya ait konular kısa olduğu gibi diğer bazı konular da iç içe bulunmaktaydı. Komisyon bu konular üzerinde durarak lise ve ortaokul müfredatlarına dair bir program hazırlamıştır.

Sanat okullarında coğrafyanın birer kültür dersi olarak yer alması hesaba katılmış, bu sebeple var olan program ağırlaştırılmadan bazı ilaveler yapılmıştır. Komisyon öğretmen okulları için ayrı bir program yapmamıştır. Liselerde aynı derecede olduğu kabul edilen öğretmen okullarında coğrafya dersi 6 saate çıkarılmıştır.

Program ve Kitap Komisyonu Tarafından Yapılan Müzakereler

Komisyonun hazırlamış olduğu projelere karşı çeşitli münazaralar yapılmıştır. İlkokul programlarında kongre üyelerinden birisi ileri ve eski bir programdan ziyade tedris şartlarına da uygun ve realiteye has bir program fikri ileri sürmüştür. Bu sebeple de müfredatın hafifletilmesini istemiştir. Bir başka öneri ise bunun tersi olarak bir kısım öğrencinin ilkokuldan sonra öğrenime devam etmeyeceğine göre bu durumda bütün coğrafi bilgileri tam olmasa da önemli bir kısmının verilmesini önermiştir. Komisyon bu iki fikri de olumlu bulmayarak reddetmiştir.

Ortaokul ve lise coğrafya programları üzerine yapılan tartışma yaşanmıştır. Danyal Bediz harita okunmasına önem verilmesi ve bu konunun programlarda yer alması hususunda bir teklif öne sürmüştür. Talebinin genellikle haritalardan pek bir şey anlamadığı; ancak tatbik ve pratiğe dayanarak harita okumak, haritalar üzerinde ölçüler yapmak gerektiği üzerinde durulmuştur. Müzakereler sırasında komisyon üyelerinden bir kısmı harita okuma işinin büyük önemi olduğunu kabul etmiştir; ancak bunun bir program meselesi olmaktan ziyade bir vesait (araç) durumu olduğunu belirtmişlerdir.²⁷

Çok fazla gelişmiş haritalara sahip olan Avrupa ülkelerinde öğrencilerin eline küçük yaşta harita verilmekte ve bu haritalar üzerinde her türlü analizler küçük yaşlarda

²⁶ Cennet Özşavli, *I. Coğrafya Kongresinden Günümüze Türkiye'de Liselerde Okutulan Coğrafya Dersi Müfredatında Yapılan Değişiklikler ve Ülkemizdeki ile Amerika Birleşik Devletlerindeki Coğrafya Öğretiminin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2007, s. 2.

²⁷ T.C. Maarif Vekilliği, *a.g.e.*, s. 121.

yaptırılmaktadır. Komisyon tarafından da üzerinde durulduğu üzere harita bilmek sadece coğrafyayı iyi yapabilmekle birlikte ülke savunması açısından da önemlidir. Ancak komisyon müfredatlar da harita üzerine önem vermiş ve buna göre program hazırlamıştır. Komisyondan bir üye Hasan Âli Yücel'e harita konusunun ayrı birer ders olmasını teklif etmiştir; ancak bu kabul edilmemiştir. Hasan Âli Yücel haritanın coğrafya dersi içerisinde olması gerektiğini belirtmiştir.

Kongre ile birlikte yapılan müfredat programlarının düzenlenmesini ana hatlarıyla ele aldığımızda çeşitli değişiklikler göze çarpar. En önemli değişiklik geçmiş müfredata kıyasla daha derli toplu hale getirilmesi ve bazı konuların genişletilmesidir. Geçmiş müfredatlara kıyasla en detaylı olan bu program da bazı açıdan eleştiriler almıştır. Birkaç eleştiri dışında kongrenin detaylıca ele aldığı müfredat genel olarak olumlu yönde eleştirilmiştir. Müfredat sayesinde ortaokul ve liselerde ders dağılımı daha homojen olmuş ve saatler dengeli bir şekilde planlanmıştır.²⁸

Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde Coğrafya Terimleri Çalışmaları

Atatürk, dilin sadeleştirilmesi için önemli adımlar atmış ve kararlılıkla hareket etmiştir. Osmanlı aydınları tarafından da dile getirilen ve edebiyat tartışmalarına sebep olan bu konu, günlük dilden akademik dile kadar önemli bir değişim geçirmiştir Atatürk, dilin sadeleştirilmesi ile ilgili 1 Kasım 1928 tarihli TBMM açılış konuşmasında şunlar belirtmiştir:²⁹

“Efendiler, Büyük Türk Milletinin, evlatlarının yüksek bir eğitim ve yeterlilik sahibi olması için harcadığı çaba ve emekler az değildir. Özel ve genel yönetimlerden milli eğitime ayrılan ödenekler, çeşitli bakanlıkların orta ve yüksek öğretim için yaptıkları çalışmalar, gücü olan ailelerin, genel ve özel yönetimlerin Avrupa'da eğitim için yaptıkları yardımlar eğer ülkede resmen sorumlu olan yetenekli ilgililerin izlemi ve gözetimi altında toplanırsa, alacağımız sonucun çok daha büyük ve geçireceğimiz gelişme sürecinin çok daha kısa olacağı kesindir. (Alkışlar) Bu çalışmaların hükümetçe ve Büyük Millet Meclisince kendilerine uyan bir önemle incelenerek acele yapılması kaçınılmaz olmuştur.”

Coğrafi terimlerin Türkçeleştirilmesi 1930'lu yılların sonlarında başlamıştır. Bu süre zarfında Türk Dil Kurumu aracılığıyla önemli çalışmalar ortaya konulsa da var olan karmaşa giderilememiş ve sistematik bir şekilde kongre ile birlikte ele alınmıştır.³⁰

Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan ve cumhuriyetin kuruluşuyla ilerletilen dil devrimi Atatürk'ün çalışmalarıyla kurumsallaşmış ve onu en iyi anlayanlardan olan Hasan Âli Yücel tarafından devam ettirilmiştir. Hasan Âli Yücel, 1941 ve sonrasında coğrafya da dahil olmak üzere dilin sadeleştirilmesi için çalışmalar yapmıştır. Örneğin 1940 yılında Ankara DTCF doçenti Tahsin Banguoğlu'ndan Türkçenin yapısına uygun bir gramer kitabı

²⁸ Taş, a.g.m., s. 319.

²⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D:3, İ:2, C: 5, s. 4.

³⁰ Cemalettin Şahin, “Türkiye’de Coğrafya Sözlükleri Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 35, 2020, s. 177.

yazmasını istemiştir.³¹ Bu süre içerisinde 1941 yılında *İmla Kılavuzu, Gramer*, 1942’de *Coğrafya Terimleri, Felsefe ve Gramer Terimleri*, 1944’de de *Hukuk Lugatı*, ve *Türkçe Sözlük* yayımlanmıştır. Hasan Âli Yücel dil çalışmaları ile ilgili şunları söylemiştir:³²

“Gögsümüzü gererek söyleyebiliriz ki yıllardan beri üzerinde durduğumuz dil inkılabı işinin en güç meselesi olan alışma safhaları artık aşılmıştır. Şimdi yeniyi yerleştirmek, eskileri tamamlamak, açılan yolun üzerinde durmadan, sarsılmadan yürüyerek inkılabımızı olgunlaştırmak devrindeyiz.”

Birinci Türk Coğrafya Kongresi’nin ana amaçlarından birisi de coğrafya terimlerinin Türkçeleştirilmesidir. Coğrafya ile ilgili terimlerin sadeleştirilmesi amacıyla komisyon toplanmış ve bu konuda müzakereler yapılmıştır. 21 Haziran 1941 Cumartesi günü dönemin Maarif vekili Hasan Âli Yücel’in önderliğinde toplanarak coğrafya terimleriyle ilgili komisyonun hazırlanmış olduğu rapor tartışılmaya başlanmıştır. Komisyon başkanı olan A. Macit Arda ve raportör Ali Tanoğlu coğrafya terimleri ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur.

Komisyon başkanı ve raportörün verdiği rapordan anlaşıldığı üzere, terimlerin nasıl belirleneceğiyle ilgili belirli prensipler üzerinde durulmuştur Terimler seçilirken komisyon tarafından şu hususlar dikkate alınmıştır:³³

- *Delalet (aracılık) ettiği mefhuma tetabuk (uygunluk) etmesine,*
- *Dilimizin yapısına uygun olmasına,*
- *Güzel ve kıvrak olmasına itina gösterilmiştir.*

İlk maddeye özel bir önem verilmiştir. Her ne kadar bir terim üzerinde onun uygunluğunun tam bir tarifini kesin olarak bulabilmek mümkün olmasa da bir bilim alanında kullanılacak teknik terimlerin seçilirken birbirlerine yakın anlam arasındaki karşılıkları ve bağlarını bulmak konusunda hassas davranılmıştır.

Diğer yandan komisyonun en çok üzerinde durduğu diğer bir konu ise yabancı terimlerin Türkçeleştirilmesidir. Bu hususta en dikkat edilen durumlardan birisi de komisyonun açıkladığı üzere kulağa hoş gelen, dilin yapısına uygun olan kelimeler bulmaya özen gösterilmiştir.

Yeni terimler belirlenirken Türk Dil Kurumu ile iş birliği yapılmıştır. Bununla ilgili olarak Gaziantep milletvekili Dr. M. Ali Ağakay’ın yardımlarından faydalanılmıştır.

Coğrafya terimleri belirlenirken komisyon Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmış olan listeyi kabul etmiştir. Tam metinler terim komisyonunca ele alınmış ve İbrahim Hakkı Akyol’un muhtırası ve terim fişleri, Besim Darkot’un daha önceleri Maarif Vekilliğine

³¹ Reşat İzbirak, coğrafi terimlerin Türkçeleştirilmesinde çalışmalarını kongre sonrası da sürdürmüştür. Bkz. Reşat İzbirak, *Coğrafya Terimleri Üzerine Bazı Düşünceler*, Türk Dil Kurumu Yayınları 1949, s. 1-36.

³² *Ulus*, 11 Ağustos 1942 Salı, s. 2.

³³ T.C. Maarif Vekilliği, *a.g.e.*, s. 53.

sunduğu bir rapor liste olarak sunulmuştur. Ayrıca Herbert Louis tarafından hazırlanan liste komisyon tarafından terim belirlemede yararlanılmıştır.

Komisyon tarafından açıklandığı üzere bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Özellikle coğrafya ile ilişkili olan bilim dallarından jeoloji, botanik, zooloji, fizik, kimya, matematik ve astronomi gibi yardımcı bilim dallarına ait terimler coğrafya ile ortak kullanılmaktadır. Bu terimler esas olarak coğrafyaya ait olmakla birlikte komisyon tarafından belirlenen prensiplerin diğer bilim dallarındaki terimlere uymadığı görülmüştür. Komisyon bu konuya etraflı bir şekilde değinmemiş; ancak değiştirilmesi gerekli olan bazı terimler üzerinde durmuştur.

Komisyon tarafından hazırlanan raporlar çerçevesinde coğrafi terimlerin tespiti yapılmış ve bunlar içerisinde Öz Türkçe olanlar veya aslı yabancı olsa bile zamanla Türkçeleşen kelimeler aynen kabul edilmiştir. Eğer biri Türkçe diğeri yabancı iki terim kullanılıyorsa bu durumda Türkçe olan kelime kabul edilmiştir. Türkçede herhangi bir karşılığı bulunmayan veya kullanılmayan yabancı kelimelere karşılık aranmamış; ancak şimdiye kadar yabancı dilden alınan kelimelerle ifade edilen kelimeler, halkın kullandığı dilden tarama ve ilerlemelerden karşılık alınmış veya uluslararası kök kelimelerden faydalanma yoluna gidilmiştir.

Komisyon kısa bir zaman içerisinde azami emek sarf ederek hazırladığı terimleri kongreye sunmuş; ancak bazı konular üzerinde münakaşalar yapılmıştır. Örneğin plato ve yayla kelimesi bu münakaşalardan birisi olmuştur. Plato terimi Fransızca da (*plateau*) lügat manası nispeten fazla yüksekte olan ova diye ifade edilirse de morfoloji bölgesinde bu terim hangi yükseklikte olursa olsun vadilerle yarılmış düzlük manasını alan bir kelime şeklinde kullanılmıştır. Plato hangi yükseklikte olursa olsun vadilerle yarılmış bulunan düzlük alanları ifade eden ova teriminden farklıdır. Plato kelimesi o dönemki coğrafya kitaplarında yayla olarak geçmiştir.

Komisyonunda münakaşalar sürerken Cemal Alagöz ve Herbert Louis³⁴ bir yer şekli olan platonun halk anlamında kullanılan yayla kelimesiyle aynı olmadığını belirtmişlerdir. Herbert Louis ve Cemal Alagöz'e göre yayla kelimesi beşerî coğrafyaya ait bir kelime olup yaz mevsimlerinde Anadolu'da halkın yüksek bölgelere çıktıkları yeri ifade eder. Bu yerler kışlık iskân noktalarının aksine daha yüksek kısımlara tekabül etmekte ve arazi bakımından bir plato, yüksek bir ova, dik bir yamaç ve yüksek bir vadiye karşılık gelebilmektedir. Komisyon tarafından sunulan raporda ülkenin değişik bölgelerinde şekil bakımından plato ile hiçbir ilgisi bulunmayan yerlere halk tarafından yayla denilmektedir.

³⁴ Herbert Louis, 1935 yılında Almanya'dan Dil ve Tarih – Coğrafya fakültesinin ilerletilmesi için davet edilmiş ve coğrafyanın modernleşmesinde önemli katkıları olmuştur. Ölümünden birkaç yıl önce fakültede yaptığı bir konferansta dönemin koşulları için şunları ifade etmiştir: “Başlangıçta her şey eksikti. Modern coğrafya alanında ne harita ne kütüphane ne de ders kitabı vardı. Diğer alanlarda da durum aynı idi.” Bkz. Mehmet Akif Ceylan, “Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: H. Louis ve W. J. McCallien”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 2014, s. 179.

Komisyondun amaçlarından birisi de karışıklığı gidermek olduğundan halk tarafından da yerleştigi için bir beşerî coğrafya terimi olarak kalması üzerinde durulmuştur. Ancak yayla olarak ifade edilmek istenen arazi şekli için de başka bir tabir bulunmalı şeklinde bir görüş bildirilmiştir. Bu durum için *plato* ve *sini* isimleri teklif edilmiştir. Buna karşı Danyal Bediz ise insanların yazın toplu halde hayvanlarıyla yerleştikleri bölgelerin kısmen de olsa az meyilli olduklarından yayla kavramının *plato* yerine de kullanılabileceğini belirtmiştir.

Diğer taraftan Fethi İsfendiyaroğlu komisyona daha sonra verdiği yazılı beyanatında yayla ifadesinin bir kısım bölgelerde yazın çıkılan yüksek bölgeler manasına geldiği, bu kavramın coğrafyada *plato* kavramının muadili olarak kullanılmasında bir sakınca olmayacağını beyan etmiştir. Nitekim öz Türkçe bir kelimenin atılıp yerine yabancı bir isim verilmesinin hatalı olacağı itirazını yapmıştır. Aynı şekilde İbrahim Hakkı Akyol'da arazi biçimi ile yazın gidilen yer arasındaki farklılığı belirtmiş; ancak zaruret halinde iki farklı kavramı aynı kelimeyle kullanmada bir sakınca olmayacağını söylemiştir. Komisyon ise bu müzakereler sonucu bazı esaslar belirlemiştir. Yer şekli olarak *plato* ifadesinin karşılığı yayla terimi alınmış ve yaz otlığı karşılığı olmak üzere yaylak terimi kullanılmıştır. Komisyon netice olarak arazi şekillerinin izah edildiği üzere çeşitli kusurlar dahilinde eğitim sahasında yayla kullanılmasını; ancak teknik bir tabir olarak *plato* kullanılmasını kabul etmiştir. Sonuç olarak komisyon bu iki tabirden *plato* kelimesini esas almıştır.

Komisyondun mesaisini harcadığı ikinci durum ise yön meselesi olmuştur. Geçmişten beri *Şimal*, *Şark*, *Cenup*, *Garp* yerine günümüzde de kullandığımız *Kuzey*, *Güney*, *Doğu*, *Batı* teklif edilmiştir. Eskiden itibaren doğu ve batı yön kavramları bilinmekle birlikte kuzey ve güney kavramları ders kitaplarında yer alsa da yeterince halk arasında yerleşmemiştir. Besim Darkot³⁵ şimal (kuzey) ve cenup (güney) kelimelerinin aslı ne olursa olsun birçok mümessilleri gibi Türkçeleştğini ve halk diline bu şekilde girdiğini söyleyerek değiştirilmesine itiraz etmiştir. Darkot'a göre kökleşmiş kelimeleri çıkarmak gibi güç bir iş üzerinde zaman harcamayarak, çıkarılması gerekli olan başka kelimeler üzerinde çalışılması gerekmektedir. Ancak komisyon yeni terimleri kabul etmiştir.

Terim Komisyonu Tarafından Hazırlanan Rapor

12 Haziran 1941 tarihinde 14 defa toplanan komisyon; ilk, orta ve yüksekokul için kullanılacak coğrafya isimlerini çalışmış ve bu çalışmalarda Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan bir önerge sunulmuştur. Rapor tarafından bazı esaslar belirlenmiştir:³⁶

- *Türlü ilimler için kullanılacak terimlerde bulunması gereken vasıfları kati olarak göz önünde bulundurmak*

³⁵ Besim Darkot, coğrafi bölgelerin belirlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kabul edilen 7 coğrafi bölge, onun hazırlamış olduğu rapora uygun olarak kabul edilmiştir. Coğrafya kongresine önemli katkılarından dolayı 1942 yılında MEB tarafından Besim Darkot'a *Türkiye Coğrafyası* eseri hazırlanmıştır. 269 makale ve 17 adet kitabı bulunmaktadır. Bkz. Metin Tuncel, "Ord. Prof. Dr. Besim Darkot: Hayatı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Atatürk Kültür -Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu*, S. 3, 1991, s. 5.

³⁶ T.C. Maarif Vekilliği, *a.g.e.*, s.58.

- *Yeni katıldığımız Batı dünyasına irfanımızı zorladığı icapları hatırlamak*
- *Ve bundan sonra türlü mefhumları karşılama ödevini yerine getirirken öz dilimizle Türk köklerinden yeni türetilecek sözlerden ve milletlerarası tabir ve terimlerden faydalanmada ne türlü bir ölçü kullanacağımızı tayin etmek gerekli bulunuyordu.*

Komisyon bu konular üzerinde anlaşmış ve çalışmalar yapılmıştır. Komisyon sonuç olarak bu işin kısa bir zaman diliminde meydana getirildiğini ve bu kelimeler incelenirken bu durumun göz önünde tutulmasını istemiştir.

Günümüzde kullandığımız birçok coğrafi kavramların sadeleştirilmesi komisyon tarafından gerçekleştirilmiş ve kullandığımız kelimeler bu sayede ortaya çıkmıştır. Komisyon tarafından detaylı bir şekilde kelimeler başta Türkçe, Osmanlıca ve Fransızca karşılıkları olması dahilinde bir liste halinde sunulmuştur. Bu listeyi değerlendirdiğimizde bütün Türkçeleştirilen kelimeler günümüzde kullanılmamaktadır. Bazı kelimeler Osmanlıca'da olduğu gibi bırakılmıştır. Nitekim bazı kelimeler de Osmanlı Türkçesine yabancı kelimelerden geçmiştir. Örneğin *Alizeler* hem Osmanlı Türkçesinde hem Öz Türkçede bu şekilde bırakılmıştır. Ancak raporda Osmanlı Türkçesinde şelale olarak tabir edilen coğrafi terim öz Türkçe kısmında çavlan olarak belirlenmiştir. Bu kısımlardan da anlaşıldığı üzere bütün Türkçe karşılığı bulunan veya yabancı kelimelerin Türkçeleştirilmesinin tamamı günlük dilde yer etmese de günümüz açısından değerlendirildiğinde komisyon amacına ulaşmıştır. Nitekim buradaki isimler kısa bir sürede halka sirayet etmemiş olsa da yeni yetişen çocuklar bu isimlerle eğitime tabi tutulduğundan zamanla dilimize yerleşmiştir.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte öz Türkçenin önem kazanması, ilerleyen süreçlerde bilim alanlarındaki teknik tabirlere kadar bir revizyon dahilinde yapılmış ve bu durumdan coğrafya disiplini de yararlanmış. Komisyon tarafından da açıklandığı üzere kulağa hoş gelen, akıcı isimlerin bulunmaya çalışılmasıyla eğitimde öğrencilerin kolayca bu isimleri öğrenmesi amaçlanmış ve bu sayede kaliteli coğrafya eğitimi hedeflenmiştir. Ayrıca coğrafyacılar sonraki süreçlerde sözlük ve başka çalışmalar da ele almıştır.³⁷ Örneğin İbrahim Hakkı Akyol, 1948'de İstanbul Muallimler Birliği tarafından yapılan dil kongresine *Coğrafya Terimlerine Dair* başlıklı bir bildiri sunmuştur. Kendisi bu birliğe üye olmuş ve birçok hizmette bulunmuştur.³⁸

Osmanlı aydınları arasında başlayan dil tartışmaları, dönemin siyasi ve sosyal atmosferi içerisinde aydınları farklı düşünmeye yöneltmiştir. Dilde natüralizmi savunanlar, dilin doğal seyrine bırakılmasını ve herhangi bir müdahalede bulunmayıp doğal akışı içerisinde ilerlemesini savunmuşlardır. İlimli görüşü savunanlar, öteden beri halk tarafından yabancı kelimeler zamanla Türkçeleştiği için, dilin yapısına uyan uygulamaları tatbik etmek istemişlerdir. Radikal görüşe sahip olanlar, dilde var olan tüm acem (yabancı) kelimelerin

³⁷ Şahin, a.g.m. s. 165.

³⁸ Betül Batır, "Darülfünundan Üniversite'ye Geçişte Edebiyat Fakültesi'nin İlk Personel Dosyasına Sahip Öğretim Üyesi: Ord. Prof. Dr. İbrahim Hakkı Akyol", *Türk Coğrafya Dergisi* 2017, s. 14.

atılmasını ve yerine Türkçe kelime getirilmesini savunarak Türkçeyi geliştirmeyi amaçlamışlardır.³⁹

Tartışmalar Osmanlı'dan cumhuriyete geçişte bu görüşleri miras almıştır. Komisyonun çalışmalarını değerlendirdiğimizde bu üç görüşten herhangi birini tam anlamıyla uygulamadığını görmekteyiz. İlimli ve radikal görüş arasında bir konumda, komisyon çalışmalarını değerlendirebiliriz. Bazı kelimelerin halk alıştığı ve kullanımı kolay olduğu için olduğu gibi bırakılması, bazı kelimelerin Öz Türkçe kelimelerle değiştirilmesi bize bağlamına göre hareket edildiğini göstermektedir. Komisyon bazı durumlarda ılımlı görüşe yakınken bazı noktalarda radikalliği esas almıştır. Komisyonun amacı tüm kelimeleri Öz Türkçe yapmak olsa da pratikte bunu hayata geçirmek mümkün olamamaktadır. Yukarıda verdiğimiz örnekte görüldüğü üzere “şelale” kelimesi Arapça kökenli olmasına rağmen, olduğu şekliyle bırakılırken, Öz Türkçe olan “çavlan” günümüzde de daha az kullanılmaktadır.

Osmanlı devletinin Türkçenin ilerletilmesi ile ilgili resmi bir politikasının olmaması ve bu tartışmaların aydınlar arasında giderek yükselen etkisi, dil meselesinin gündemden düşmemesine sebep olmuştur. Dilde sadeleşme çalışmaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte sistematik bir şekilde ele alınmış ve coğrafya kongresi de bu çalışmaların somut örneğini teşkil etmiştir.⁴⁰

Türkçe	Osmanlıca	Fransızca
Kıta, Kara	Kıta, Kara	Continent
Kıvrılma	İltiva	Plissement
Konik	Mahruti	Conique
Konum	Mevki şartları	Site
Koordinatlar	Kemiyatı vaziyet	Coordonnées
Kozmos	Kâinat	Univers
Kumtaşı	Gre	Grès
Kumul	Eksibe	Dune
Kuru	Yâbis	Sec
Litosfer (Taşküre)	Kürei haceriye	Lithosphère
Maksimum	Âzami	Maximum
Meridyen	Nısfın nehar	Meridien
Metcezir	Meddücezir	Marée
Minimum	Asgari	Minimum
Moloz	Enkaz	Débris
Nem	Rutubet	Humidité
Okyanus	Bahrimuhit	Océan
Orta kuşak	Mutedil mıntika	Zone tempérée
Otlak	Mer'a	Pâturage
Patlama	İnfilâk	Explosion
Paralel	Arz Dairesi	Parallèle
Peri bacası	Peri ehramı	Pyramide de fèe
Sıcaklık	Suhunet	Température
Sıradağ	Silsilei cibâl	Chaîne
Sıvı	Mayı	Liquide

³⁹ Mete Kaan Kaynar ve Nurettin Kalkan, “Cumhuriyet’in Dil Reformunu Okumak: Köprü Mü, Paravan Mı?”, *Mukaddime Dergisi*, S 2, 2019, s. 454.

⁴⁰ Zeynep Korkmaz, “Cumhuriyet Döneminde Dil Anlayışı”, *Türk Dili Dergisi* 2005, s. 34.

Sızım, sızıntı	Tereşşuh	Infiltration
Soğuk, soğukluk	Bürüded	Froid
Süküre, idrosfer	Kürei, idrosfer	Hydrosphère
Taç	İklil	Couronne
Takımada	Cezairi müçtemia	Archipel
Tanık tepe	Şahit tepe	Butte-témoin
Tarım	Haraset	Culture
Taşın	Nakil	Transport
Taşma, Su baskını	Feyezan	Inondation
Ters akıntı	Mukabil cereyan	Contre-courant
Topluluk	Tecemmü, Camia	Associationi, Formation
Tropiksel kuşak	Medari mıntaka	Zone tropicale
Ulaşım	Münakale	Circulation
Uzaklık	Mesafe	Distance
Ülke	Memleket	Pays
Ürün	Mahsul	Produit
Üretim, Yetiştirme	İstihsal	Production
Verimli	Mümbit	Fertile
Volcanisme	Bürkânîyet	Volcanisme
Yağış	Teressübatı havaiye	Précipitation
Yalıyar, yar	Falez	Falaise
Yarıküre	Nısıf küre	Hémisphère
Yarımada	Şibihcezire	Presqu'île
Yatay	Ufki	Horizontal
Yaz	Sayf	Ètè
Yeraltı	Tahtelarz	Souterrain
Yerel	Mahalli	Local (sıfat)
Yerkabuğu	Kısrı arz	Ecorce terrestre
Yıllık ortalama	Senevi vasati	Moyen annuel
Yol	Tarik	Voie
Yöre	Civar	Sous-région
Yörünge	Mahrek	Orbite
Yüzey	Satih	Surface
Yüzölçümü	Mesahai sathiyè	Superficie

Tablo 3: Kongre tarafından ele alınan bazı terimlerin listesi.⁴¹

SONUÇ

Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni muasır medeniyetlerin de üzerine çıkarma hedefi doğrultusunda hareket eden uzmanlar, büyük gayretlerle çalışmalarını gerçekleştirmiştir. Ülkelerinin bilim seviyesinin yükselmesi için kendilerine verilen sorumlulukların da ötesinde eser meydana getirmişlerdir. Faik Sabri Duran örneğinde olduğu gibi halka coğrafyayı sevdirmek için ürettiği eser ve makaleler bunun küçük bir örneğini teşkil etmiştir.

Kongrenin Türk coğrafya tarihinde önemli bir yere sahip olması, kendi dönemi içerisinde daha önce olmadık kararlara imza atmasından kaynaklanmış ve sonraki sürece kaynaklık etmiştir. Kongreden günümüze değin geçen süreçte tartışılan meseleler haricinde Türk coğrafyasının yapısal temelini atılmasında kongreye atıf yapmadan bir açılışta meydana getirmek olanaksız gibidir.

⁴¹ T.C. Maarif Vekilliği, *a.g.e.*, 68-74.

KAYNAKLAR

Ahmet Ertek, “Hasan Âli Yücel ve Birinci Coğrafya Kongresi”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 57, 2012.

Ahmet Hidayet, *Cumhuriyet* 6 Haziran 1941 Cuma.

Betül Batır, “Darülfünundan Üniversite’ye Geçişte Edebiyat Fakültesi’nin İlk Personel Dosyasına Sahip Öğretim Üyesi: Ord. Prof. Dr. İbrahim Hakkı Akyol”, *Türk Coğrafya Dergisi* 2017.

Cemal Arif Alagöz, “Türk Coğrafya Kurumu’nun Amaçları ve Çalışmaları”, *Türk Coğrafya Dergisi*, S. 3-4, 1943.

Cemalettin Şahin, “Türkiye’de Coğrafya Sözlükleri Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 35, 2020.

Cennet Özşavli, *I. Coğrafya Kongresinden Günümüze Türkiye’de Lisede Okutulan Coğrafya Dersi Müfredatında Yapılan Değişiklikler ve Ülkemizdeki ile Amerika Birleşik Devletlerindeki Coğrafya Öğretiminin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2007.

Cumhuriyet, 5 Nisan 1942 Pazar.

Erol Kapluhan, “Atatürk Dönemi (1923-1938) İlkokullarda Coğrafya Eğitimi”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 25, 2012.

George Kish, "International Geographical Union: A Brief History" *GeoJournal* 1992.

Halil İbrahim Taş, “Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İlköğretim II. Kademe ve Liselerde Coğrafya Dersi ve Müfredatının Değişimi”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, S. 14, 2005.

Hamza Zülfişkar, “Türkçe Coğrafya Terimleri ve Reşat İzbirak”, *Türk Dili Dergisi*, S. 774, 2016.

Larry Laudan, “Science and Values: The Aims of Science and Their Role in Scientific Debate”, London, England, UK: University of California Press, 1984.

Mehmet Akif Ceylan, “Türkiye Coğrafyasına Katkıda Bulunan Yabancı Bilim Adamları: H. Louis ve W. J. McCallien”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 1, 2014.

Mehmet Dinçaslan, “Türkiye’de Ordoliberalist Bir İktisatçı – Filozof: Alexander Rüstow (1885-1963)”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 46, 2015.

Mete Kaan Kaynar ve Nurettin Kalkan, “Cumhuriyet’in Dil Reformunu Okumak: Köprü Mü, Paravan Mı?”, *Mukaddime Dergisi*, S 2, 2019.

Metin Tuncel, “Ord. Prof. Dr. Besim Darkot: Hayatı ve Türkiye Coğrafyasına Katkıları”, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Atatürk Kültür -Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu*, S. 3, 1991.

Reşat İzbrak, *Coğrafiya Terimleri Üzerine Bazı Düşünceler*, Türk Dil Kurumu Yayınları 1949.

Sadrettin Antel, *Maarifimiz ve Meseleleri*, Remzi Kitapevi, İstanbul 1939, (Maynard, R. E. 1961'den istifade edilmiştir).

T.C Maarif Vekilliği, *Birinci Coğrafiya Kongresi, Raporlar, Müzakereler, Kararlar*, 6-21 Haziran 1941.

Tülay Alim Baran, "Hasan Âli Yücel ve Birinci Coğrafiya Kongresi", *Hasan Âli Yücel, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları* 2011.

Ufuk Karakuş, "Coğrafiya Eğitimi İçin Önemli Bir Kaynak: Birinci Türk Coğrafiya Kongresi", *Marmara Coğrafiya Dergisi*, S. 25, 2012.

Ulus, 11 Ağustos 1942 Salı.

Ulus, 9 Ağustos 1947 Cumartesi.

Zeynep Korkmaz, "Cumhuriyet Döneminde Dil Anlayışı", *Türk Dili Dergisi* 2005.

Preprint